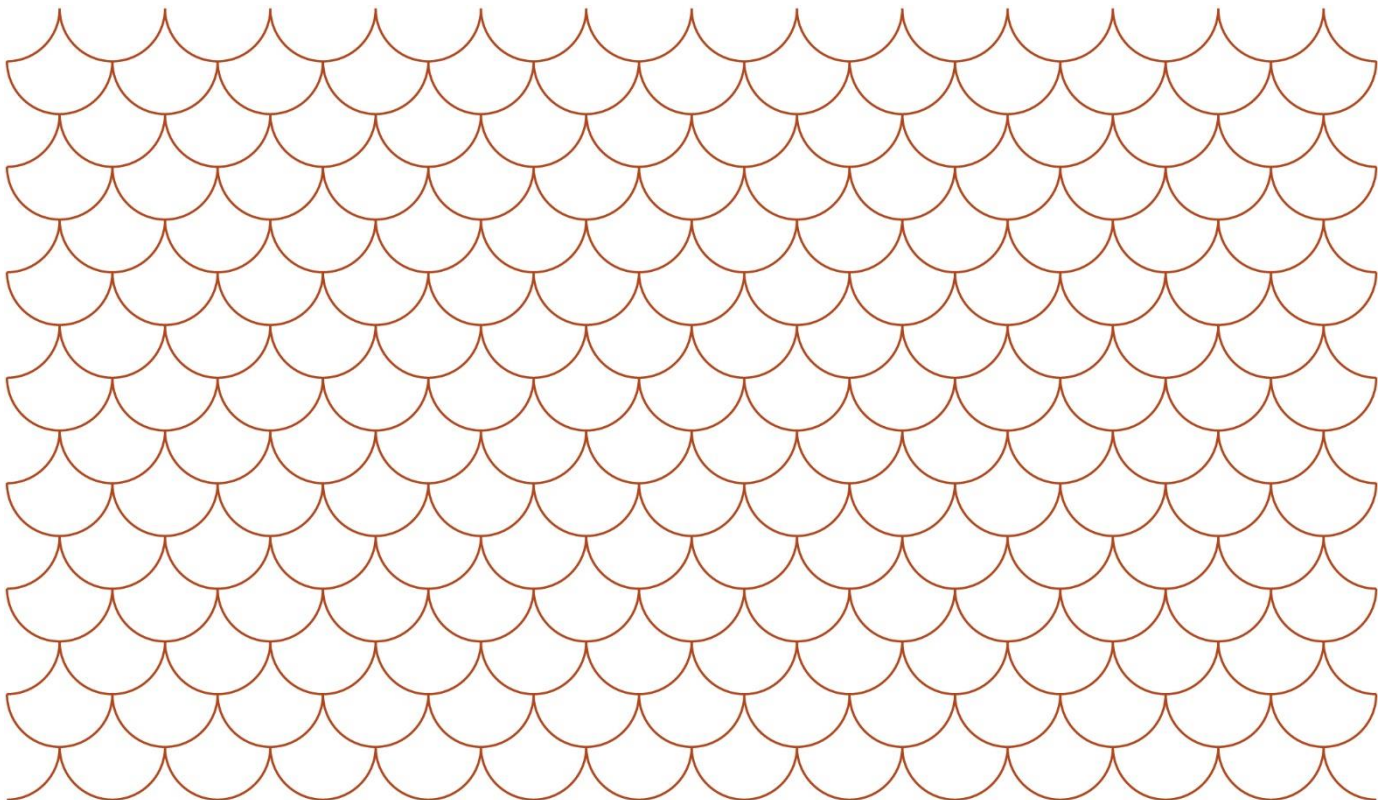


Studie- och yrkesvägledning i kombinationsutbildning. Del 2.

Avrapportering av ett forskningsuppdrag
Malin Axelsson & Peter Gladoić Håkansson



Denna publikation uttrycker inte nödvändigtvis Skolverkets ställningstagande. Författare svarar självständigt för innehållet och anges vid referens till publikationen.

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri PDF från Skolverkets webbplats:

www.skolverket.se/publikationer

Dokumentdatum: 2023-04-25

Diarienummer: 2022:377

Skolverket, Stockholm 2023

Förord

Denna rapport har tagits fram som en del av det nationella projektet Kombinationsutbildning sfi som redovisas i april 2023. Projektet, som ägs av Skolverket och finansieras av Europeiska socialfonden, kartlägger nuläget och sammanställer lärdomar om kombinationsutbildningar.

Denna rapport fokuserar på studie- och yrkesvägledning i kombinationsutbildningar och är framtagen och författad av Malin Axelsson och Peter Gladoić Håkansson, Institutionen för samhälle, kultur, identitet, Malmö universitet. Författarna svarar självständigt för de resonemang och slutsatser som framförs i rapporten.

Stockholm, april 2023

Helen Myslek
Enhetschef

Michaela Blume
Undervisningsråd

Innehåll

1. Inledning	5
1.1 Uppdraget	5
1.2 Varför vägledning i denna utbildningsform?	6
2. Organisatoriska förutsättningar	8
2.1 Programteori.....	8
2.2 Kombinationsutbildningens programlogik.....	9
3. Generell vägledning	11
3.1 Karriärlärande aktiviteter	12
4. Resultat	13
4.1 Organisatoriska förutsättningar	13
4.1.1 Lång introduktion	14
4.1.2 Decentraliserad organisation	15
4.1.3 För lite vägledning innan val	16
4.1.4 Vägledningen organiserad i arbetslag med administrationen	17
4.1.5 Styrning av vägledningen.....	18
4.2 Generell vägledning	19
4.2.1 Generell vägledning <i>innan</i> kombinationsutbildning	19
4.2.2 Generell vägledning <i>under</i> kombinationsutbildning	20
4.3 Samarbete mellan lärare och vägledare	21
4.3.1 Utmaningar i samarbetet.....	21
5. Analys	22
5.1 Organisatoriska förutsättningar och styrning – kritiska punkter	22
5.2 Samverkan runt den generella vägledningen	24
6. Sammanfattning och förslag	26
6.1 Förslag	26
6.1.1 Obligatorisk syv-plan.....	26
6.1.2 Skapa organisatoriska förutsättningar för samverkan.....	27
6.1.3 Utveckla orienteringskurser	27
6.1.4 Obligatoriskt avgångssamtal/övergångssamtal	27
Referenser	28

1. Inledning

Våren 2022-05-21 fick Malmö universitet ett uppdrag av Skolverket att undersöka Kombinationsutbildning sfi utifrån ett studie- och yrkesvägledarperspektiv. Undersökningen är en fortsättning (studie 2) på en studie som avrapporterades 2022-04-27 (studie 1).

1.1 Uppdraget

Uppdraget i studie 2 utgick från de resultat som gavs i den första studien (Axelsson & Gladoić Håkansson 2022). Några av de resultaten var

- Vägledning ges i liten utsträckning. Mycket av vägledarens tid upptas av administration. Vår rekommendation var att uppdraget som studie- och yrkesvägledare måste *renodlas*.
- Målgruppen är heterogen och detta faktum, i kombination med att målgruppen kan svenska sämre samt den kulturella dimensionen, där den vägledde och vägledaren har olika förståelser och utgångspunkter, innebär att denna målgrupp kräver mer *tid* än andra vägledningssamtal.
- Vägledningssamtal kan ske vid olika tidpunkter: före en utbildning, under en utbildning och efter en utbildning. Dessa samtal har olika syften. Vägledningssamtalet före utbildningen syftar till att den vägledde ska hamna på rätt utbildning. För att individen ska kunna fatta ett genomtänkt och hållbart val krävs att individen har kunskap både om sig själv och om sina alternativ. Vi rekommenderade i studie 1 att ett *obligatoriskt individuellt vägledningssamtal* genomfördes med samtliga elever i samband med antagningen.
- Kombinationsutbildningar skiljer sig mot reguljär sfi genom sitt tydliga arbetsmarknadsfokus. Vägledare uttrycker ett tydligt behov hos målgruppen i att utöka kunskapen om yrken och arbetsmarknad. En av våra rekommendationer i studie 1 var därför att utveckla och fördjupa den *generella vägledningen* för elever på kombinationsutbildningar

Utifrån dessa fynd formulerades uppdraget i studie 2 utifrån följande frågeställningar:

- Hur kan studie- och yrkesvägledning ge stöd i en kombinationsutbildning?
- Hur fungerar samverkan och samplanering mellan studie- och yrkesvägledare, lärare och andra funktioner inför, under och efter en kombinationsutbildning?

Dessa två frågeställningar utgår från den generella vägledningen och dess möjligheter. Den tredje frågeställningen utgår från ett organisatoriskt perspektiv.

- Vilka är de organisatoriska förutsättningarna för att möjliggöra studie- och yrkesvägledning som hela skolans ansvar inom ramen för kombinationsutbildningar?

Uppdraget genomfördes i samverkan med Skolverkets projektgrupp och de regionala projektledarna. Fem utvalda kommuner besöktes där verksamhetsansvariga, rektorer, lärare, studie- och yrkesvägledare och (i vissa fall) apl-samordnare intervjuades. Totalt har 31 personer intervjuats i dessa fem kommuner. Besök och intervjuer genomfördes under hösten 2022. Informanterna hittades med hjälp av de regionala projektledarna, som även hjälpte oss att hitta de lokala styrdokumentet (i den mån de fanns).

I dispositionen av rapporten finns två övergripande teman. Det första temat är organisatoriska förutsättningar för vägledning, och det andra temat är den generella vägledningens plats i kombinationsutbildning.

1.2 Varför vägledning i denna utbildningsform?

Som konstaterades i studie 1 (Axelsson & Gladoić Håkansson 2022) har kombinationsutbildningen en tydlig arbetsmarknadskoppling. Som en del av den nya arbetslinjen som växte fram i början av det nya milleniet (se bland annat Ennerberg 2017, 2020) blev utgångspunkten för kombinationsutbildning att "... nyanländas etablering i samhället och på arbetsmarknaden kan gå fortare" (Regeringen.se 2015).

Utbildningsformen har således en tydlig koppling till arbetsmarknaden. Dessutom är målgruppen ny i Sverige och saknar den tysta kunskap som inrikes födda i många fall besitter om hur den svenska arbetsmarknaden fungerar, vad olika yrken innebär eller möjligheten att faktiskt själv kunna välja utbildning och yrke. Detta innebär att generell vägledning och arbetsmarknadsorientering blir än viktigare i kombinationsutbildning.

En vägledningsteori som ofta används inom studie- och yrkesvägledning är Hodkinson & Sparks' (1997) Careership-teori. Två viktiga begrepp i denna teori är *handlingshorisont* och *brytpunkter*. Handlingshorisonten påverkas av individens *habitus*, vilket är en inlärd disposition som anger individens agerande i varje enskild situation (se bland annat Bourdieu, 1977). Habitus skapas utifrån historiska upplevelser och lärs in genom upprepning, "praktiker", och kognition. Habitus är internaliserat i aktören vilket innebär att aktören inte själv är medveten om sitt habitus. Till följd av habitus vet aktören hur hen ska agera och förhålla sig inom sitt sociala fält. Det är detta habitus som anger för aktören vilka valmöjligheter som finns. Exempelvis spelar det ingen roll för en ung kvinna att byggnadsarbetare har hög lön och att det är lätt att få jobb inom yrket, om hon

själv ser det som omöjligt att se sig i den rollen. Yrket stämmer inte med hennes habitus som ung kvinna.

Utgångspunkten i Hodkinson & Sparks begrepp brytpunkter är att livet, och ännu mindre yrkeslivet, inte är statiskt. Tidigare karriärteorier hade utgått från att yrkesvalet sker en gång i livet, men så är inte fallet i praktiken. Livet ändras, nya beslut fattas som är både påtvingade och frivilliga. Hodkinson & Sparks talar om tre olika brytpunkter – strukturella, självinitierade och påtvingade. De strukturella brytpunkterna är de som alla genomgår, till exempel till följd av åldersutveckling och institutionella arrangemang. En sådan brytpunkt är övergången från grundskola till gymnasium, eller då en individ slutar gymnasiet. En självinitierad brytpunkt kan vara ett eget beslut att byta arbete, flytta från orten eller börja studera. En påtvingad brytpunkt kan vara varsel och uppsägning från en arbetsplats, eller flykt till följd av krig eller hot. Vid varje brytpunkt så utmanas och påverkas individens habitus.

För den målgrupp som omfattas av kombinationsutbildningar har brytpunkterna varit uppenbara. Att flytta till ett nytt land är en central brytpunkt, oavsett om flytten är påtvingad eller frivillig. I denna brytpunkt tvingas individen förhandla med sig själv, individens habitus förändras och därigenom även individens beslutshorisont. I dessa situationer är det av yttersta vikt att individen får stöd av en professionell vägledning.

Vägledning av deltagare i kombinationsutbildning ställer särskilda krav på kunskaper och kompetens hos utbildande personal. Med utgång i tidigare forskning lyfter Sundelin och Hertzberg (2022) fram tre områden där en fördjupad kunskap efterfrågas för att svara mot de behov som nyanlända vägledningssökande har. De tre områdena rubriceras som *karriärvägledande samtal*, *migration* och *arbete med karriärlärande*, där de två sistnämnda främst är aktuella i detta sammanhang.

Med kunskaper och kompetens inom migration syftar författarna på kunskap om migration som fenomen och migrationsprocesser, kunskap om migration som villkor för framtiden samt förmåga att respektera migrationserfarenhet och flyktingskap. I arbetet med karriärlärande aktiviteter är det av vikt att personalen besitter kunskap om olika samhällens sociala system, kunskap om karriärfrågor i det svenska samhället samt förmåga att stödja elevers lärande om karriärfrågor (didaktisk kompetens). Sundelin och Hertzberg riktar sig främst till vägledare, men dessa kunskaper och kompetenser är överförbara på all personal som möter elever som läser en kombinationsutbildning.

2. Organisatoriska förutsättningar

Olofsson et al. (2017) beskriver i *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen – en bakgrund och tre fallstudier* att även om den generella vägledningen finns reglerad i styrdokumentet får den liten uppmärksamhet i skolverksamheten. Trots att det i flera olika riktlinjer och styrdokument framhålls att studie- och yrkesvägledning är hela skolans ansvar, delegeras den ofta till studie- och yrkesvägledaren. Andra yrkesgrupper har bara vaga föreställningar om vad studie- och yrkesvägledning är eller vilken betydelse den har. För den generella vägledningen krävs dock samverkan mellan olika yrkesgrupper. Vidare påtalar Olofsson et al. (2017) att kommunerna ofta saknar tydliga riktlinjer och en tydlig styrning av studie- och yrkesvägledningen. Uppföljning och utvärdering av verksamheten sker sällan.

Bortsett från en tydligare styrning tar Olofsson et al. (2017) även upp frågan om att samla den generella vägledningen i ett ämne. Som tidigare refererats (se ovan) föreslogs detta i *Framtidsval – Karriärvägledning för individ och samhälle* (SOU, 2019). I våra grannländer Finland, Danmark och Norge finns detta redan i olika former. Visserligen varierar både upplägg och organisation mellan dessa länder, men Olofsson et al. (2017) konstaterar att "Med utgångspunkt i de nordiska erfarenheterna kan man slå fast att förutsättningarna för en framgångsrik bred vägledning ökar om ett särskilt ämne införs..." (Olofsson et al. (2017, 16).

Olofsson et al. (2017) har studerat skolan generellt, vilket innebär grundskola och gymnasium, men vi menar att deras observationer och slutsatser även har bäring på vuxenutbildningen och *Kombinationsutbildning sfi*. Styrningen av den generella vägledningen har likartade problem och utgångspunkter oavsett skolform. För att kunna studera styrningen, och kunna ge relevanta rekommendationer hur styrningen borde fungera, är det viktigt att få en uppfattning om hur verksamheten är organiserad. För detta har vi valt att använda programteori.

2.1 Programteori

Programteori är ett verktyg som under de senaste årtiondena kommit att användas av, framför allt, utvärderare, men konceptet kan även användas som en analysmetod. Utgångspunkten är att undvika olika former av "blackbox-resonemang" där man studerar insatser och resultat men inte det som faktiskt händer i programmen. Tanken är att på ett strukturerat sätt undersöka vilka delar som bidragit till framgång (eller misslyckande) och varför dessa delar lyckats eller ej (se bland annat Fred, 2013; Rogers, 2008)

Utgångspunkten är att utgå från hur programmet (eller insatsen) är *tänkt* att fungera rent organisatoriskt. Utifrån detta ritas denna tänkta funktion upp i en programlogik, dvs. hur hänger syftet ihop med de resurser som ska användas (och

som finns) i processen, vad är tänkt att komma ur processen och vilka långsiktiga samhälleliga effekter är tanken att detta ska ge.

I en verksamhet kan programlogiken vara mer eller mindre uttalad – men den finns likväl där och påverkar hur verksamheten bedrivs. Vissa delar kan vara formella och explicita – det finns avtal och instruktioner. Andra delar kan vara mer implicita, dvs. det förväntas att det ska fungera på ett visst sätt och att det finns vissa antaganden hur saker ska fungera. Genom att tydliggöra ett programs programlogik, hur hela kedjan ser ut, blir det enklare att se hur de olika delarna hänger ihop och inte minst hur det borde hänga ihop och var de svaga länkarna finns.

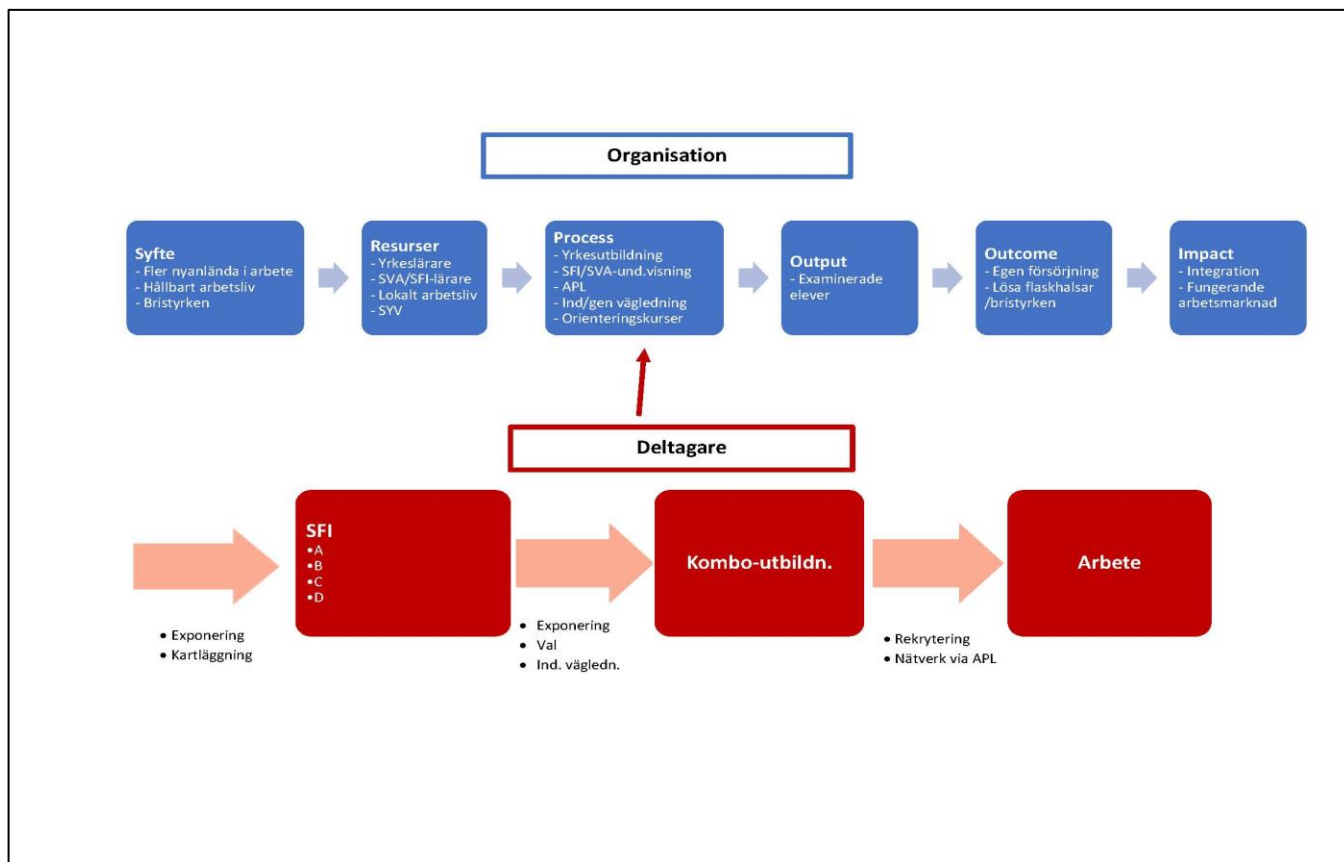
2.2 Kombinationsutbildningens programlogik

Relativt tidigt i vårt arbete med studie 2 började vi med att rita upp en programlogik för kombinationsutbildning. I vår programlogik har vi ett särskilt fokus på studie- och yrkesvägledning (se Figur 1). Programlogiken som vi skissade utgick från våra erfarenheter från vårt arbete med studie 1. Vår skissade programlogik hade vi med oss till våra intervjuer och besök i kommunerna. Flera diskussioner om *hur det borde vara* utgick från vår generella programlogik.

Programlogiken har två delar. Den organisatoriska delen utgår från en input/output-modell där utgångspunkten är att det finns ett uttalat syfte. Syftet är att få fler nyanlända i arbete och att arbetslivet blir hållbart. Hållbarheten kan ses utifrån två perspektiv: det individuella och det strukturella. Det individuella innebär att personen som utbildat sig stärker sin ställning på arbetsmarknaden och utifrån ett strukturellt perspektiv ska bristen i vissa yrken motverkas (då utbildningarna särskilt ser till att utbilda inom områden där det finns en efterfrågan på arbetsmarknaden).

De resurser som finns till förfogande är de yrkeslärare som finns inom kommunen. Utifrån vad vi har sett startas kombinationsutbildningar i yrken där utbildning redan ges i kommunen. Detta uppfattar vi som ett implicit antagande, dvs. det finns inte formaliserat. Andra resurser som används i kombinationsutbildning är språklärare, studie- och yrkesvägledare samt ett lokalt arbetsliv som är en viktig samarbetspartner. Processen är de delar som en kombinationsutbildning består av – yrkesutbildning, utbildning i svenska, apl, vägledning samt orienteringskurser. Det som kommer ur utbildningen, eller den “produktion” (output) som sker är examinerade elever. Resultatet (outcome), är att individen får en egen försörjning och att flaskhalsar på den lokala arbetsmarknaden kan lösas då arbetskraftsutbudet inom bristyrken ökar (fler utbildade inom yrket). Samhällspåverkan (impact) blir en förbättrad integration och en fungerande lokal arbetsmarknad.

Figur 1. Programlogik för kombinationsutbildningar. Fokus studie- och yrkesvägledning.



För deltagarens del ser programlogiken ut på ett lite annat sätt. Vi har ritat en programlogik där deltagaren kommer från sfi går en kombinationsutbildning och därifrån får en anställning inom sitt utbildade yrke. Vid varje övergång finns ett antal "kritiska punkter". Inför sfi bör en kartläggning göras. Vi tänker oss även att eleven inför sfi bör exponeras för olika utbildningsmöjligheter. Inför en kombinationsutbildning bör även här eleven exponeras för olika möjliga utbildningsvägar för att kunna göra ett väl avvägt och genomtänkt val. Här blir frågor om beslutshorisont och valkompetens mycket relevanta. Utan valkompetens är det svårt för eleven att göra väl avvägda val, och sannolikheten för avhopp ökar, antingen under utbildningens gång eller efter examen från utbildningen. Den individuella vägledningen kan givetvis öka elevernas valkompetens, påverka beslutshorisonter och minska risken för avhopp. För att övergången från kombinationsutbildningen till arbete ska fungera krävs en rekryteringsprocess. Ofta sker rekryteringen genom de nätverk som eleven byggt upp via sin apl. Apl fungerar således inte endast som en utbildning, utan även som en rekryteringskanal.

Så här är alltså tanken att det ska fungera, som vi uppfattar det. Alla elever går i praktiken naturligtvis inte från kombinationsutbildningen till arbete. Vissa elever hamnar i arbetslöshet efter utbildningen, och några hoppar av innan utbildningen

är slutförd. Avhopp kan bero på lite olika saker, till exempel att utbildningen var för svår (alternativt att pedagogiken inte var anpassad för eleven). Ett annat skäl till avhopp är att eleven får jobb, inom yrkesfältet som eleven utbildar sig, eller utanför. I samtliga dessa fall, och oavsett orsaken till avhopp eller arbetslöshet, krävs då ett nytt vägledningssamtal. Vi kan kalla detta samtal för ett *övergångssamtal*. Vi återkommer till detta i våra förslag.

Programlogiken i Figur 1 visar på ett tydligt sätt att det finns flera övergångar i processen där vägledning blir viktig. Den visar även att flera delar kan behöva koordineras. Om sfi och kombinationsutbildning finns i olika organisationer, är det sfi som ansvarar för vägledning *inför* valet. Kombinationsutbildningen ansvarar däremot för exponeringen av utbildningen. För att detta ska fungera krävs styrning och samverkan.

För den generella vägledningen krävs en samverkan av de resurser (yrkeslärare, svensklärare, vägledare med flera) som är en input i utbildningen som beskrivits ovan. I den här studien använder vi en taxonomi där vi talar om generell vägledning innan och under kombinationsutbildning. Självklart ställs olika organisatoriska krav om vägledningen ska ges innan eller under, som även beror på hur verksamheten är organiserad i övrigt.

3. Generell vägledning

Elever på vuxenutbildningen ska enligt skollagen få kunskaper och verktyg för att kunna fatta välgrundade beslut om utbildning och kommande yrkesval (SFS, 2010). I styrdokument för vuxenutbildningens uppdrag beskrivs detta innefatta hela skolans verksamhet, vilket i sin tur betyder att studie- och yrkesvägledning är hela skolans ansvar (Skolverket, 2013).

Studie- och yrkesvägledning i det svenska utbildningsväsendet syftar till att ge elever förutsättningar för att hantera val inför framtiden, med avseende på utbildning och arbetsliv. Skolan ska bidra till att elevers studie- och yrkesval inte begränsas av kön, social eller kulturell bakgrund och kompensera för elevers olika förutsättningar så att alla får samma möjligheter (Skolverket, 2013). Studier visar att såväl kön, klass och etnicitet är starka påverkansfaktorer i individers studie- och yrkesval (Tellhed, Bäckström, Björklund 2017; MUVAH, 2021), vilket visar på att skolan har en viktig och utmanande uppgift som under ledning av rektor bör axlas av all personal i verksamheten för att det ska vara görbart.

I en alltmer komplex värld är behovet av valkompetens högst aktuellt. Att välja utbildning och karriär är idag inte en engångsföreteelse, utan något som en individ förväntas göra flera gånger under ett yrkesliv. Ett sätt att ge elever stöd är att låta dem öva på de förmågor som de behöver för kommande valsituationer genom att utveckla s.k. *valkompetens* (Lovén, 2015). Valkompetens beskrivs i studie- och

yrkesvägledande sammanhang även som karriärkompetens (Thomsen, 2014). Att utveckla kunskap om utbildningsvägar, yrken, arbetsmarknad och arbetslivet ses som centrala delar i elevers *karriärlärande*.

Karriärlärande vägledningsaktiviteter kan förkomma i det individuella vägledningssamtalet, men sorterar främst under den *generella vägledningen*. Den generella vägledningen, även benämnd som vägledning i *vid* bemärkelse, beskrivs i styrdokument som all den verksamhet som bidrar till att ge elever kunskaper och färdigheter som underlag för att fatta beslut om framtida studie- och yrkesval. Generell vägledning kan bland annat innebära undervisning, arbetslivskontakter, samtal mellan lärare och elev och informationsspridning (Skolverket, 2013).

Den generella vägledningen har länge varit en utmaning för studie- och yrkesvägledningen i den svenska skolan. Redan under 70-talet betonades vikten av att vägledning inte bara var en arbetsuppgift för den enskilda vägledaren, utan ett ansvar för hela skolan. I läroplanen Lgr 80 lyftes begreppet skola-arbetsliv fram och förtydligade den generella vägledningen som en pedagogisk verksamhet, vilket sedan har följt framtida läroplaner. Dock blev det aldrig tydlig i styrdokument hur det skulle gå till, eller vilka resurser som skulle avsättas för genomförandet. När vägledning är allas ansvar, men utan mål och medel, tenderar uppdraget att landa hos den enskilda studie- och yrkesvägledaren (Lovén, 2015). För att den generella vägledningen ska kunna få ett genomslag bör den ske i samarbete mellan skolans olika personalkategorier (SOU, 2019).

Elevers behov av studie- och yrkesvägledning har över tid ökat, särskilda behov går att finna hos gruppen nyanlända unga och vuxna (SOU, 2022). Ett led i att utveckla nyanlända elevers möjlighet att själv kunna fatta beslut om sin framtid är att utveckla den generella vägledningen i form av karriärlärande aktiviteter i samarbete med svenska språkstudier. En central del i den generella vägledningen är att den integreras i undervisningen. Att samarbete mellan studie- och yrkesvägledare, lärare och studiehandledare utvecklas är en förutsättning för att detta ska lyckas (Sundelin, 2022).

3.1 Karriärlärande aktiviteter

Karriärlärande aktiviteter inom den generella vägledningen innefattar en mängd olika aktiviteter vars syfte är att öka elevers kunskap om sig själv och sin omvärld. Ett av förslagen som presenterades i utredningen *Framtidsval – Karriärvägledning för individ och samhälle* (SOU, 2019) var att studie- och yrkesvägledning skulle bli ett eget ämne i grundskolan och bestå av tre delar: Val och framtidsplanering, Arbetsliv och samhälle och Utbildningsvägar och yrken. Under dessa tre rubriker anges ett antal förslag på innehåll, vilka alla är goda exempel på aktiviteter som sorterar under den generella vägledningen.

Val och framtidsplanering

- Karriärkompetens

- Motivation
- Studieteknik
- Samband mellan arbetslivets krav och förutsättningar.

Arbetsliv och samhälle

- Villkor för arbetsmarknadens utformning
- Arbetsmarknadens parter
- Arbetsrätt och arbetsmiljölagstiftning
- Hur går det till på en arbetsplats?
- Hur söker man arbete?
- Entreprenörskap och företagande.

Utbildningsvägar och yrken

- Information om olika utbildningsvägar och former av utbildningar
- Yrken på en framtida arbetsmarknad
- Prognoser samt tillgång och efterfrågan.

Dessa aktiviteter kan med fördel lyftas in i olika ämnen i en kombinationsutbildning, eller i en förberedande orienteringskurs i samarbete mellan vägledare och språk- samt yrkeslärare, alternativt externa parter (till exempel facket eller Arbetsförmedlingen).

4. Resultat

4.1 Organisatoriska förutsättningar

Kombinationsutbildningarna organiseras på olika sätt i de fem kommuner vi besökt. De organisatoriska förutsättningarna har stor betydelse för hur verksamheten bedrivs och de förutsättningar som vägledningsverksamheten har. En kommun har organiserat verksamheten i ett utbildningsförbund, där tre kommuner ingår. Förbundet ligger inte inom kommunens organisatoriska ram men samverkar runt vuxenutbildning och gymnasieskolan. En direktion, på uppdrag av politiker, fattar beslut om verksamheten, vilket betyder att besluten inte fattas i kommunernas utbildningsförvaltningar. En annan kommun har förlagt en stor del av verksamheten, både kommunal vuxenutbildning och sfi, på privata utbildningsföretag. En tredje kommun har utvecklat en egen modell för kombinationsutbildning, vilket har kunnat göras, som vi uppfattar det, då

verksamheten erhållit en hög grad av autonomi. Den stora graden av organisatoriska skillnader beror troligen delvis på skillnader i storlek, men även på politisk inriktning. Ett exempel på hur utbildningsförvaltningen valt att bedriva kombinationsutbildning är hur stor andel som bedrivs i egen kommunal regi kontra privat regi. En tredje viktig faktor, som vi återkommer till under "Styrning av vägledningen" är på vilket sätt kommunledningen intresserar sig för och valt att styra vägledningen i kommunen.

4.1.1 Lång introduktion

Kommun 3 har utvecklat en egen modell som innebär en omfattande introduktion som beskrivs i figur 2. Som organisationsmatrisen visar går eleverna från sfi kurs C till en sfi kurs D-modul som innehåller förutom sfi kurs D (som inkluderar ett moment grupp vägledning/yrkesval), även orienteringskurserna yrkessvenska, digital kompetens, yrkesintroduktion, samt gymnasiekurserna Service & Bemötande (HT) eller Friskvård & Hälsa (VT). Utbildningsmodulen *sfi kurs D- Yrkesintroduktion* ges på 20 veckor och ges i treveckorsmoduler som introducerar olika yrken/branschområden. Eleverna studerar hur utbildningen till yrket ser ut, men är även ute på arbetsplatserna och gör studiebesök.

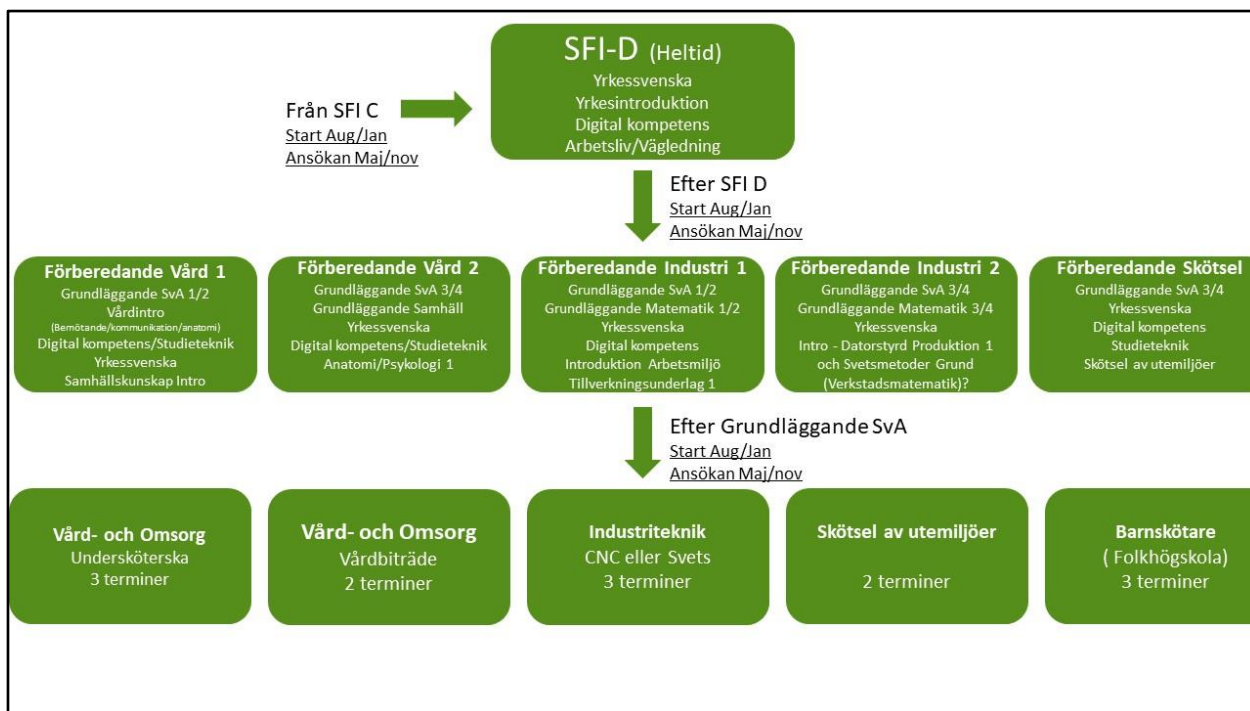
Tanken med vår yrkesintroduktion det är ju att den är uppbyggd av olika moduler där man väljer att fokusera på bristyrken. Framför allt med utbildningar som vi bedriver här på yrkesvux. Och det är ju uppbyggt på 3 veckor per modul.

(SYV, Kommun 3)

Efter sfi D-Yrkesintroduktion kan eleven välja en förberedande yrkesutbildning (*Förberedande Vård 1 & 2, Förberedande industri 1 & 2, Förberedande skötsel*). Varje förberedande utbildning är på ett år. Efter *Förberedande vård 2* kan eleven söka till *Vård- och omsorg Undersköterska* eller *Vård- och omsorg Vårdbiträde*. Dessa utbildningar, som ger en yrkesutbildning, sker då inom ramen för ordinarie yrkesvux.

Utbildningen *Förberedande skötsel* (trädgård, anläggning, gata & park), vilken är vårt fokus i detta uppdrag, är relativt nystartad (började hösten 2022). Tanken är att från utbildningen *Förberedande skötsel* ska eleverna gå vidare till den ordinarie yrkesutbildningen *Skötsel av utemiljö* som är på två terminer.

Figur 2. Organisationsmatris Kommun 3



Källa: Kommun 3, reviderad version för anonymitet.

Det betyder sammantaget att en elev som befinner sig på sfi C-nivå måste gå två förberedande utbildningar (sfi D-Yrkesintroduktion samt Förberedande utbildning) för att därefter gå en yrkesutbildning och först efter denna yrkesutbildning komma ut som yrkeslärd. Flera röster menar att detta är en lång väg. Från lärare på utbildningen Förberedande skötsel finns följande reflektioner.

Intervjuare: Hur funkar det med språket tycker du? Med de eleverna?

Lärare: Jag tycker det funkar väldigt bra. Så att det är ju möjligt också, att de skulle kunna kanske varit med i den andra kursen [ordinarie yrkesutbildning *Skötsel av miljö*], eller om det skulle ha blivit på något annat vis, att det hade blivit en annan sorts kurs.

I praktiken så samkörs *Förberedande skötsel* med ordinarie yrkesvux *Skötsel av utemiljö* i de praktiska yrkesmomenten. Enligt yrkeslärarna är det synd att de inte går den "riktiga utbildningen", utan endast förberedande.

Lärare: Risken är ju att de tröttnar om det ska ta så väldigt lång tid, så jag tror man behöver bygga ut det på något vis.

4.1.2 Decentraliserad organisation

Kommun 5 har en organisation där mycket av utbildningen är utlagd på privata utbildningsanordnare. Det gäller både sfi och yrkesvux, inklusive *Kombinationsutbildning sfi*. Det kan i praktiken innebära att eleven går sfi hos en

utbildningsanordnare, men bestämmer sig sedan för att söka en kombinationsutbildning hos en annan utbildningsanordnare inom kommunen.

Det finns krav på utbildningsanordnarna att det ska finnas studie- och yrkesvägledare hos respektive utbildningsanordnare, men det finns inga krav eller instruktioner vad denna tjänst ska innehålla. Det finns i dagsläget till exempel ingen plan för studie- och yrkesvägledningens verksamhet (syv-plan) för vuxenutbildningen (men enligt uppgift håller den på att utarbetas). Vidare finns det en central, kommunal vägledningsorganisation som vägleder de som själv ringer in och bokar tid eller kommer in "från gatan". Det betyder att vägledarna på vägledningsorganisationen träffar "alla", inte bara de som är föremål för kombinationsutbildning. De som är föremål för, eller intresserade av, kombinationsutbildning är ganska få, enligt vägledarna. När det gäller sfi, har dessa utbildningsanordnare egna vägledare som vägleder eleverna vidare. Ibland kan en kombinationsutbildning vara aktuell för dessa elever. Den *generella vägledningen* på sfi ligger ofta på sfi-läraren och fungerar otillfredsställande, enligt flera informanter.

4.1.3 För lite vägledning innan val

De organisatoriska förutsättningarna i Kommun 5 bidrar till att eleverna ofta får en bristfällig vägledning inför valet till *Kombinationsutbildning SFI*, enligt flera informanter. Det finns även generella brister när det gäller yrkesorientering och generell vägledning i sfi kurs A–C (som ligger inför en kombinationsutbildning). Det leder till att eleven har en begränsad handlingshorisont då de ska söka en yrkesutbildning.

Flera röster pekar på behovet av en kartläggning/intervju innan eleven börjar på Kombinationsutbildningen. Detta för att minska avhopp.

...det hade behövts mer vägledning innan eleverna sökte sig hit [till utbildningen].

(Rektor hos utbildningsanordnaren)

Flera röster ger även uttryck för att eleverna inte vet vad de vill eller vad de gett sig in på och att de har bristfälliga kunskaper om vad yrket innebär.

Nä, en del vet egentligen inte, de vet egentligen inte vad de gett sig in på.

Ja, det blir lite problem när de inte vet vad de väljer.

(Syv hos utbildningsanordnaren)

I Kommun 4 uppmärksammas också att det finns ett problem med att eleverna inte får tillräckligt med vägledning inför en kombinationsutbildning. Här diskuterade flera informanter problemet med att ansökningsgången gått från att eleven ansökte på papper och att detta skedde tillsammans med vägledaren, till att eleven ansöker själv via webben.

Ja, men det har ju blivit det. Förut innan vi börjar med webbansökan, då hade vi alltid individuella samtal, lite grann med eleverna för de gjorde ansökan i pappersform tillsammans med oss. Nu är det ju webbansökan och då blir det inte lika mycket de här individuella, man tappade lite grann. (Syv, Kommun 4)

Det är ju eftersom allting går ju via webbansökan nu. När vi startade upp den här utbildningen då hade vi pappersansökan och då träffade ju vägledarna alla personer. Det gör dom ju inte idag, så det där är lite grann att klura på. Hur ska man liksom nå de här individuella vägledningssamtalet? (Rektor, Kommun 4)

Till en antagning sökte många, och då anordnades intervjuer med 20 sökande till 12 utbildningsplatser där utbildningsledaren tillsammans med lärarna medverkade. Informanterna menade att detta slog mycket väl ut och hitintills har det inte funnits några avhopp på utbildningen. Trots det fanns det elever som inte var helt klara med vilken utbildning de sökt.

Vi har 12 elever som går och en elev säger att, men jag trodde att jag gick på restaurang, säger hon. Och bara det - OK! [...] Det blir ganska tydligt när någon säger; Ja, men jag trodde att jag gick på restaurangutbildningen. När ska vi vara i köket och laga mat? Ja, men det här är ju en annan utbildning. Någonstans måste man ju fånga upp det här, att liksom tydliggöra, för att det var enklare tidigare när alla vägledare träffade eleverna innan, ja, i själva ansökningsprocessen. (Rektor, Kommun 4)

4.1.4 Vägledningen organiserad i arbetslag med administrationen

Det är inte ovanligt att studie- och yrkesvägledningen organiseras tillsammans med administrativa funktioner. Några vägledare som vi mötte hade delade tjänster, där de andra uppgifterna var av administrativ art. När vägledarna organiseras tillsammans med administrationen, motverkar det samverkan med lärare vilket är negativt för kompetensutbyte.

Som det ser ut nu så jobbar vi studievägledare med antagningsarbete där vi har mycket administration. Så det har ju ledningen valt att lägga vår tid på under många år här. Nej, de har inte använt vår kompetens på rätt sätt. (Syv Kommun 2)

Som vi påtalat i vår tidigare rapport (Axelsson & Gladoic Håkansson 2022) hamnar mycket administrativa uppgifter på vägledaren. Detta kan vara kopplat till

hur vägledningen är organiserad. Tankar kring hur vägledningen är organiserad finns dock hos verksamhetsutvecklare och rektorer.

Tidigare har de varit ett eget litet arbetslag tillsammans med våra administratörer och så, men vi är inne i en organisationsförändring och då kommer det bli så att då kommer vi skjuta ut vägledarna ute i arbetslagen i stället. Syftet är att det ska bli en ännu tajtare samverkan. Jag tror att det kommer bli även gynnsamt ur ett kombinations perspektiv om man säger så. Att de kommer vara med mer ute i arbetslagen då, närmare lärarna lärarkåren, det är det ju egentligen. Då tror jag att det finns större potential då och kanske ja, nå de här bitarna mer då faktiskt.

(Rektor Kommun 2)

4.1.5 Styrning av vägledningen

I de flesta av de kommuner vi besökt har studie- och yrkesvägledaren någon form av arbetsbeskrivning som är överenskommen med åtminstone närmaste chef. Det betyder att arbetsuppgifterna finns specificerade. Det som däremot är ovanligt är politiska styrdokument, som till exempel en kommunal syv-plan för vuxenutbildningen, som bryts ner i aktivitetsplaner för respektive utbildningsanordnare. Det finns i en kommun och håller på att utvecklas i en annan, men i övrigt finns det inte. I Kommun 4 kommenterar verksamhetschefen frågan om kommunala strategidokument på följande sätt:

Det, det vill jag nog påstå är det är en brist för att vi har ju... Om vi tar skollagen och allting som reglerar syv och det. Det finns mycket där som vi skulle behöva göra, så svaret är att nej, vi har fokuserat på tok för lite på syv.

(Verksamhetschef Kommun 4)

Flera informanter berättar om att verksamheten har stor rörelsefrihet, vilket uppfattas positivt av verksamheterna. Problemet är dock att när styrande politiker och förvaltningsledning inte visar intresse för vägledningsfrågorna så riskerar de att marginaliseras.

Som tidigare beskrivits finns det i Kommun 5 krav att utbildningsanordnare har studie- och yrkesvägledare, men det finns inte närmare specificerat vad funktionen ska göra. Vi menar att detta är en instrumentell styrning av utbildningsanordnaren som visserligen är bra, men inte tillräcklig. Ett krav på tillgång till vägledare måste följas upp med en tydligare specificering av innehåll, syfte och mål.

4.2 Generell vägledning

Generella vägledning bedrivs på olika sätt i de flesta av de verksamheter som vi har besökt, men sker inte alltid inom kombinationsutbildning. Flera aktörer är involverade i det generella vägledningsarbetet, men sällan i samarbete med studie- och yrkesvägledaren. Vägledare och lärare är dock över lag positiva till att tillsammans utveckla den generella vägledningen för elever på kombinationsutbildning och bekräftar även att behovet hos målgruppen finns.

4.2.1 Generell vägledning *innan* kombinationsutbildning

Majoriteten av de undersökta kommunerna arbetar med orienteringskurser som ibland studeras innan en kombinationsutbildning, i vissa fall parallellt med, eller som ett spår inom kombinationsutbildningen.

Orienteringskurser inom vuxenutbildningen kan ha ett flertal olika syften, men har som mål att medverka till väl underbyggda beslut om studie- eller yrkesval, ge ökade studietekniska färdigheter, vara en introduktion till kurser inom olika kunskapsområden, ge tillfälle till validering, ge modersmålsstöd eller studiehandledning på modersmål, ge stöd i form av yrkessvenska, ge grundläggande digital kompetens samt ge grundläggande kunskaper om arbetsliv och arbetsmarknad i Sverige (SFS, 2011:1108).

I de orienteringskurserna som innehåller vägledande inslag, beskrivs vägledaren ofta vara delaktig på olika sätt. I de orienteringskurser som är av förberedande karaktär direkt riktade till den kommande yrkesutbildningen är inte vägledaren involverad. Inslag som handlar om arbetsmiljö och branschens arbetsvillkor hanteras av lärarna på orienteringskursen.

För jag tänker just på det här med - för det pratar ju jag om - men jag tänker mig undervisning med elever, där pratar man ju mycket om det här på jobb, alltså för att kopplingen mellan skola, att bli anställningsbar och hur det är på en arbetsplats. Och syv

är ju en resurs, tänker jag, som man ska använda sig av. Bara det här med hur man är på jobbet, alltså hur man ska bete sig, komma hel och ren och så vidare passa tiden, det är många delar...

(Yrkeslärare Kommun 4)

I en kommun (Kommun 3) arbetar vägledaren i en förberedande orienteringskurs med gruppvägledning 1 schemalagd timme i veckan för elever på sfi D-nivå. Gruppvägledningen syftar till att öka elevers valkompetens samt att starta en process inför den egna framtiden. Inslag som beskrivs i upplägget innehåller delvis information om utbildningssystemet, men främst har lektionstillfällena fokus på stress och planering, valkompetens, värderingar och självkänedom.

En av kommunerna (Kommun 4) har i samråd med vägledare arbetat fram en orienteringskurs som innehåller ett utbud av såväl individuella som generella vägledningsinslag. Kursen har ännu inte sjuösatts då pandemin tog fokus från

genomförandefasen, men det finns planer i organisationen på att erbjuda den till elever inför val till fortsatt utbildning efter sfi

För elever på sfi som inte påbörjat en kombinationsutbildning ges exempel på hur vägledare tillsammans med språklärare arbetar med olika arbetsmarknadsinslag i mer praktisk form, exempelvis studiebesök samt bemötande och beteende på en arbetsplats. Den främsta insatsen som vägledaren gör inom sfi är dock av informerande karaktär. Ett vanligt inslag innebär att vägledare är inne i klassen i perioder och informerar om utbildningsutbudet på vuxenutbildningen samt det svenska utbildningssystemet, inkluderat CSN.

Inför val till kombinationsutbildning arbetar en del vägledare med extra vägledningsinsatser av generell karaktär, som exempelvis att bjuda in olika yrkeskategorier som kommer och presenterar sig och den sektor och yrkesroll som de representerar.

4.2.2 Generell vägledning *under* kombinationsutbildning

I de undersökta kommunerna är de endast en av kommunerna som i dagsläget arbetar tillsammans med lärare på kombinationsutbildning med den generella vägledningen. Samarbetet är inte organiserat eller strukturerat i organisationen, utan har uppstått utifrån medarbetarnas eget initiativ grundat i elevernas behov. Samarbetet beskrivs av både parter som gott, och båda parter lyfter vinster med att vägledaren regelbundet återkommer till klassen och diskuterar olika teman.

Syv, hon har ju träffat dem flera gånger och nu sist, så vi vill ju att det inte bara ska vara så där att hon kommer in en gång och sen är det klart liksom utan att man bygger upp en slags... ja förtroende för varandra och så där, så hon kommer att vara hos oss flera gånger.

(Lärare, Kommun 4)

I övriga kommuner finns det olika långt gångna planer på att utveckla mer vägledande inslag i verksamheterna. Skäl som anges till att planerna inte har iscensatts har främst organisatoriska förklaringar, såväl på ledning- som medarbetarnivå.

Vikten av att involvera vägledning i ett tidigt skede, redan i planeringsstadiet av en kombinationsutbildning, beskrivs av både vägledare och utbildningsanordnare som en central åtgärd för att vägledning ska bli en integrerad del i verksamheten.

I flera av de intervjuade kommunerna framkommer det att språklärare på sfi, yrkessvensklärare och yrkeslärare på kombinationsutbildningen integrerar inslag av generell vägledning och arbetsmarknadskunskap i sin undervisning. Ämnen som tas upp och diskuteras i relation till yrket handlar om både praktiska och konkreta situationer på en arbetsplats. Exempel som beskrivs innefattar mjuka faktorer som beteendekoder på en arbetsplats, men också mer faktabaserad kunskap kopplad till olika yrkesområden som fysisk och psykisk arbetsmiljö samt

rättigheter och skyldigheter på arbetsmarknaden. Andra samarbetspartners som bjuds in för att informera om avtal, löner och vägar inom yrket är fackförbund.

4.3 Samarbete mellan lärare och vägledare

Med samarbete mellan lärare och vägledare menar vi samarbete kring vägledning i en utbildningssituation, där vi syftar på den generella vägledningens plats i kombinationsutbildning. Övriga samarbeten som sker mellan de båda yrkesgrupperna i form av exempelvis enskilda elevärenden inbegrips inte i denna frågeställning.

Lärare som undervisar på kombinationsutbildning är främst språklärare och yrkeslärare. I de olika kommunerna ser det olika ut hur dessa båda yrkeskategorier samarbetar med varandra i undervisningen. I några kommuner finns det ett nära samarbete, där de båda lärarkategorierna arbetar parallellt i undervisningen, medan i andra kommuner är det ett mer trevande samarbetet som är under utveckling.

Samarbetet mellan lärare och studie- och yrkesvägledare på kombinationsutbildning är dock mer bristfälligt. Vägledare samarbetar i flera kommuner med sfi-läraren innan kombinationsutbildning, då eleverna läser de grundläggande språkkurserna. Samarbetet består då främst av att vägledaren kommer in i klassen vid specifika tillfällen och informerar om utbildningsmöjligheter, studiestöd etcetera

En av de undersökta kommunerna beskriver ett nära och gott samarbete med yrkesläraren, tillika språkläraren på kombinationsutbildningen. Samarbetet innebär att vägledaren regelbundet kommer in i klassen och håller lektioner. Undervisningsmaterialet har vägledaren tagit fram, och har sedan tillsammans med yrkes/svenskaläraren enats om innehållet.

Samarbete sker även med andra personalkategorier. En central del i kombinationsutbildning är elevernas arbetsplatsförlagda utbildningsdel, apl. Inför apl är vägledarna ofta ute i klassen för att informera och förbereda eleverna inför praktikperioden.

I vissa fall finns ett nära samarbete med apl-ansvarig, där apl-introduktionen ges som en orienteringskurs. I kursen ingår inslag som CV/personligt brev, intervjuträning samt genomgång av vanligt förekommande intervjufrågor. Kursen ges idag inte till elever på kombinationsutbildning, men det finns en uttalad ambition att erbjuda även dessa elever detta.

4.3.1 Utmaningar i samarbetet

Grunden till ett gott samarbete ligger till att börja med i en *vilja* till att samarbeta, vilket uttrycks av flera informanter. Såväl lärare som vägledare uttrycker i intervjuerna en positiv inställning till att utveckla samarbetet, och många ser och ger exempel på goda vinster för eleverna i ett utvecklat samarbete personalen

emellan. Av olika skäl brister dock samarbete inom många kommuner mellan lärare och vägledare. Ett visst motstånd till samarbete uttrycks av vissa av informanterna, där en av orsakerna till detta kan vara den cementerade bild av varandras yrkesroller. En annan orsak kan vara att inte fullt ut känna till varandras kompetens inom olika områden.

För ibland känns det som att lärarna är - eller har varit i alla fall - lite rädda för att ta i dom här grejerna som handlar om studie-och yrkesvägledning. Alltså? Ja, men om någon frågar någonting om studieekonomi – så direkt: Gå till vägledaren! för att de är rädda att de ska säga någonting som är fel, eller?

(Syv, Kommun 1)

Nu vet jag ju inte ens vad lärarna gör idag alltså, det är ju först det jag måste ta reda på. Hur jobbar ni idag är det något jag kan bidra med här, eller hur ser det ut?

(Syv, Kommun 2)

Andra orsaker som lyfts av informanterna är bristen på resurser, framför allt i omfattning av tid som krävs för att tillsammans kunna planera ett gemensamt arbete. Dock instämmer inte alla i bristen på tid, utan menar att det främst handlar om att tänka och göra nytt. Även uppfyllda förväntningar på att motparten skall ta initiativ framkommer, vilket beskrivs ha resulterat i att samarbetet har strandat. Sammantaget beskrivs situationer där de organisatoriska förutsättningarna till samarbete saknas. Det är inte de enskilda individernas fel att de inte känner till vad en annan yrkeskategori gör, utan det har helt enkelt saknats ett organiserat samarbete och organiserade samarbetsytor.

5. Analys

5.1 Organisatoriska förutsättningar och styrning – kritiska punkter

Vi kan observera, inte minst då vi tolkar informanternas berättelser utifrån ett programteoretiskt raster, att det finns två kritiska punkter. Den första kritiska punkten är övergången från *sfi* till *Kombinationsutbildning sfi*. Vid en sådan övergång är det viktigt att eleven är valkompetent. Eleven måste veta vad det är för yrke utbildningen utbildar till och vad det yrket innebär. Det finns exempel från våra intervjuer där så inte är fallet. Det finns således en brist i vägledningen inför valet till kombinationsutbildningen, vilket vi även kunde konstatera i studie

1 (Axelsson & Gladoic Håkansson, 2022). När det gäller styrningen och de organisatoriska förutsättningarna för vägledningen inför valet (till exempel *att* vägledning ska ske och *hur* den ska ske), kan konstateras att ju större kommun och ju mer decentraliserad organisation, desto större utmaningar finns för styrningen. Ibland fungerar det, trots att styrningen inte är formaliserad i skrivna instruktioner, men då handlar det om mindre kommuner där sfi och kombinationsutbildning finns i samma organisation, och kanske även i samma byggnad. I en stor kommun med decentraliserad organisation fungerar det sämre.

Vi kan konstatera att kommunerna har stora möjligheter att utforma organisationen själv. Det saknas en statlig styrning, dvs. staten ställer inga krav på *att* det ska finnas syv-plan eller *hur* studie- och yrkesvägledningen ska genomföras eller följas upp. I den kommun med en decentraliserad organisation som vi besökte, ställde kommunen krav på att utbildningsanordnaren ska ha en studie- och yrkesvägledare, men innehållet i tjänsten var inte reglerat. Frånvaron av statlig styrning påverkar den kommunala styrningen av vägledningsverksamheten. Den kommunala styrningen av vägledningen bör ske genom en syv-plan – en övergripande plan för studie- och yrkesvägledningen som beslutats av utbildningsnämnd eller motsvarande. Denna plan bryts ner i aktiviteter för utbildningsanordnare och verksamhet. Av de fem kommuner vi besökte fanns det endast syv-plan för vuxenutbildningen i en kommun. Med en tydlig syv-plan kan vägledande insatser planeras in och styras upp redan vid planeringen av utbildningen i stället för att läggas på i efterhand på redan befintliga utbildningsprogram.

Det bör dock påtalas att en plan inte löser alla problem. Planen måste fungera praktiskt i verksamheten också, och användas som planerings- och verksamhetsverktyg. Rektor bör ansvara för att det avsätts tid och plats och att vägledningssuppdraget får en organiserad struktur. Häri ligger även hur vägledningen organiseras. Om studie och yrkesvägledaren placeras tillsammans med administrationen, organisatorisk och geografiskt, kommer möjligheterna att samverka att minska. Vi kommer att beröra det mer senare.

Det finns dock goda exempel utan syv-plan. Det handlar om då den generella vägledningen lagts som en egen kurs eller eget moment, till exempel som orienteringskurser. En kommun som vi besökte hade en ambitiös yrkesintroduktion i sfi kurs D, där även omfattande generell vägledning fanns. Å andra sidan finns det en risk att utbildningsvägen blir för lång, vilket kan få eleven att tappa motivationen för slutmålet.

Som Olofsson et al. (2017) påpekar, ökar förutsättningarna för en framgångsrik generell vägledning om det läggs i ett särskilt ämne. Organisatoriskt finns det flera uppenbara fördelar att lägga generell vägledning som ett eget ämne eller egen kurs. Det är enklare att planera, det är enklare att föra in fler yrkesgrupper som samverkar, och inte minst, vägledningen kan tas på större allvar, i stället för om olika “ad hoc-lösningar” används där den generella vägledningen “kastas in” då det finns luckor.

Den andra kritiska punkten är då eleven slutar kombinationsutbildningen och ska gå ut i arbetslivet, dvs. övergången från utbildning till arbete. Målet med utbildningsformen kombinationsutbildning är att individen snabbare ska komma ut i arbetslivet. Den generella vägledningen ökar elevens anställningsbarhet och minskar risken för arbetslöshet efter avslutad utbildning. Det finns ett flertal argument bakom detta. Genom den generella vägledningen ökar individens kunskaper om arbetsmarknaden – hur saker och ting fungerar på en arbetsplats samt hur lagstiftning och regelverk ser ut. Dessutom ökar medvetenheten om frågor som ofta tillhör tyst kunskap, det som "sitter i väggarna", till exempel om hur man betar sig på en arbetsplats.

Detta får effekter både på individuell och på strukturell nivå. På individuell nivå leder det till ett hållbart arbetsliv i bemärkelsen att individen på ett rationellt sätt kan välja yrke och arbetsplats då individen vet vad som gäller och vad som förväntas. Individen utökar sin valkompetens. Genom att individen gjort ett val utifrån mer kunskap, minskar sannolikheten att individen slutar eller blir utnyttjad. På en strukturell nivå leder det till minskad arbetslöshet och minskat utanförskap för gruppen då anställningsbarheten ökar.

Det finns naturligtvis även en möjlighet att eleven lämnar utbildningen utan att bli klar, dvs. att eleven hoppar av utbildningen. Även detta kan ses som en kritisk punkt, då även detta är en form av övergång till något annat. Vid alla avhopp bör det finnas ett övergångssamtal med vägledare som syftar till att lägga en plan för hur eleven ska gå vidare. Kanske var det fel utbildning för eleven och då kan andra utbildningar vara en möjlighet. Det kan finnas andra problem som psykisk ohälsa eller ekonomiska problem. Då bör en kurator finnas tillgänglig för samtal och hjälp. I syv-planen bör detta övergångssamtal som gäller avhopp finnas med, samt inkludera en genomtänkt och tydlig strategi för hur detta ska se ut.

5.2 Samverkan runt den generella vägledningen

Flertalet statliga utredningar och rapporter (se till exempel SOU 2019, 2022) visar på behovet av en samverkan mellan vägledare och lärare för att nå framgång med skolans kompensatoriska uppdrag samt att rusta elever i att bli valkompetenta. Trots uttalade riktlinjer i styrdokument har vi sett att behovet sällan tillgodosätts i de kommunala organisationerna utan det har varit upp till huvudmannen för utbildningen, och i slutändan den enskilda medarbetarens uppgift. Även om vi kan konstatera att den generella vägledningen i många fall inte har en tydlig plats i kombinationsutbildning så har vi i vår studie kunnat ta del av många fina exempel på hur lärare och vägledare arbetar med att förbereda eleverna inför ett framtida arbetsliv efter avslutad utbildning. Samverkan har främst skett mellan språklärare och yrkeslärare inom kombinationsutbildning, medan vägledare (med ett undantag) främst varit involverade inför valet till fortsatt utbildning, då eleverna läst grundläggande kurser på sfi.

Genom att samverka runt den generella vägledningen utvecklas möjligheten att vidga elevernas handlingshorisont. Individens habitus är föränderligt, vilket med

stor sannolikhet påverkas under utbildningen genom att ny kunskap lärs in och internaliseras i en framtida yrkesroll. Att integrera vägledningen som en röd tråd genom kombinationsutbildningen skapar möjligheter för eleven att utveckla sin kunskap om sig själv i relation till kunskap om yrket och ett framtida arbetsliv, vilket är extra centralt för elever som kommer från andra kulturer, med skilda erfarenheter av hur arbete och arbetsliv fungerar. En vidgad handlingshorisont ger individen en bredare arena att agera på och ökar i sin tur anställningsbarheten efter avslutad utbildning.

Den generella vägledningen har i dagsläget inte en tydlig plats i kombinationsutbildning, men många aktiviteter som lärare och vägledare arbetar med innehåller vägledande inslag samt yrkes- och arbetsmarknadskunskap i olika former. Då innebörden av generell vägledning är bred, och kan varieras och anpassas efter en specifik målgrupp, kan det mycket väl vara lämpligt att det får vara öppet och situationsanpassat. Att den generella vägledningen inkluderar en mångfald av aktörer kan bara ses som positivt – den enskilda vägledaren kan inte ensam besitta eller förmedla alla de kunskaper och färdigheter som en framtida arbetsmarknad förväntar sig av eleverna.

När den generella vägledningen inte har en tydlig plats i organisationen, i vilka sammanhang den ska komma in, vad den bör innehålla samt vem som ska utföra den, finns det dock en risk att insatsen blir avhängig enskilda personer i stället för att verksamheten har ansvaret för genomförandet. Att arbeta förebyggande genom att planera in vägledningsinslag redan från början i en utbildning framkommer som både en önskan och en framgångsfaktor. Genom att planera in väglednings- och arbetsmarknadsrelaterade inslag i undervisningen i ett tidigt skede minskar riskerna för att vägledning blir en engångsföreteelse som oftast är väldigt informationskompakt.

Hur vägledningen är organiserad, både organisatorisk och geografiskt, har visat sig ha betydelse för hur samverkan mellan lärare och vägledare har haft möjlighet att utvecklas. I de fall där vägledarna främst arbetade med administrativa arbetsuppgifter, eller där antagningsprocessen låg skild från utbildningen var avståndet långt mellan de olika yrkeskategorierna. I andra fall handlade det främst om ett mentalt avstånd att närma sig varandra, även om vi fann att majoriteten uttryckte sig positiva till att samarbeta kring den generella vägledningen. Flera av respondenterna uttryckte vikten av att *vilja* samarbeta som en nyckelfaktor, vilket verkar logiskt. Finns inte motivationen blir sällan något genomfört. Detta visar dock åter på dilemmat med en otydlig styrning av vägledningssuppdraget. Om samarbetet blir avhängigt individens vilja finns det en risk att det uteblir, vilket vi menar i förlängningen drabbar eleverna.

6. Sammanfattning och förslag

Vi har i denna rapport främst fokuserat på generell vägledning, organisatoriska förutsättningar och samverkan mellan studie- och yrkesvägledaren och andra yrkesgrupper. Vi menar att det finns en tydlig koppling mellan dessa tre delar. Den generella vägledningen är nödvändig av flera orsaker som vi tagit upp i rapporten och vi menar att den är särskilt viktig för målgruppen för kombinationsutbildning som är nyanlända invandrare. För att den generella vägledningen ska fungera och vara hållbar måste det finnas organisatoriska förutsättningar och en genomtänkt styrning. Det kan fungera ändå beroende på enskilda individers initiativförmåga och kreativitet, men då blir en viktig komponent personberoende och därigenom på sikt inte hållbar. Vi menar att den generella vägledningen är så pass viktig att den måste få huvudmannens uppmärksamhet och bekräftelse, något som saknas i de flesta fall.

Den generella vägledningen bygger på samverkan mellan olika yrkesgrupper. Det ligger i sakens natur, vilket vi beskrivit i rapporten. Även samverkan måste ha rätt organisatoriska förutsättningar och rätt styrning. En sådan sak kan handla om att studie- och yrkesvägledare placeras både organisatoriskt och geografiskt tillsammans med den pedagogiska verksamheten och inte med administrationen. Det kan även handla om att olika yrkesgrupper får i uppdrag att tillsammans utveckla en orienteringskurs eller ett moment med inriktning mot arbetslivsorientering eller generell vägledning.

Vi har noterat att det finns en samverkan med det lokala näringslivet, vilket vi ser som mycket positivt. En god samverkan med näringslivet pekar Olofsson et al. (2017) ut som en framgångsfaktor. I flera fall finns ett nära samarbete med det lokala arbetslivet, men även andra aktörer, till exempel fackföreningar och i vissa fall finns Arbetsförmedlingen med. Detta är resurser som bör värnas i kombinationsutbildningen och användas i utvecklingen av den generella vägledningen.

6.1 Förslag

Utifrån vad som framkommit i denna studie och beskrivits i rapporten har vi följande förslag.

6.1.1 Obligatorisk syv-plan

Samtliga kommuner som anordnar kombinationsutbildning bör ha en syv-plan där kombinationsutbildning omfattas. Denna plan ska ha beslutats av utbildningsnämnd eller motsvarande. Planen ska brytas ner i aktiviteter för utbildningsanordnarna. I planen ska anges hur studie- och yrkesvägledning organiseras för eleverna före och under kombinationsutbildning, hur studie- och yrkesvägledare och andra yrkesgrupper samverkar i den generella vägledningen, samt hur avgångssamtal/övergångssamtal hålls och organiseras. Det är viktigt att

påtala att syv-planen ska beskriva både den enskilda och den generella vägledningen. Som vi påtalat kräver en utvecklad vägledning, som utvecklar elevens valkompetens, både organisatoriska förutsättningar och en aktiv styrning. Därför är det viktigt att syv-planen beslutas av högsta ledning som ett strategidokument, men att detta sedan bryts ner av verksamhetsansvariga i aktiviteter. Syv-planen bör följas upp årligen som en del av ett systematiskt kvalitetsarbete.

6.1.2 Skapa organisatoriska förutsättningar för samverkan

För att samverkan ska kunna ske krävs det att lärare och vägledare ges möjlighet i sina tjänster i form av tid. Ledningen ansvarar för att vägledare och lärare har förutsättningar i form av tid och plats att arbeta gemensamt. Vägledare och lärare har ansvar för att det sker ett gemensamt arbete med att utveckla elevens valkompetens i form av karriärlärande aktiviteter i kombinationsutbildning. Att lärare och vägledare i samråd avgör vilka aktiviteter som den generella vägledningen ska innehålla, ser vi som en styrka. En utgångspunkt i det gemensamma arbetet kan förslagsvis vara att utgå från det ramverk som beskrivs tidigare och som utgår från utredningen *Framtidsval – Karriärvägledning för individ och samhälle* (SOU, 2019).

6.1.3 Utveckla orienteringskurser

Som Olofsson et al. (2017) lyfter är en sammanhållen kurs (eller motsvarande) en framgångsfaktor vad gäller den generella vägledningen. I våra observationer har även vi noterat att då den generella vägledningen hålls samman i en orienteringskurs eller ett sammanhållet moment, får den en större plats i utbildningen och troligen mer uppmärksamhet. Stöd till detta finns att få hos Skolverket (skolverket.se).

6.1.4 Obligatoriskt avgångssamtal/övergångssamtal

Alla som hoppar av en kombinationsutbildning bör ha ett obligatoriskt avgångssamtal senast en vecka efter avhoppet. Detta samtal ska ses som ett övergångssamtal, då eleven från kombinationsutbildningen gör en övergång till något annat. Detta kan vara arbetslöshet, arbete eller annan utbildning. Oavsett vad det handlar om bör kontakt tas med eleven för ett övergångssamtal. Samtalet bör syfta till att få in eleven i en annan aktivitet så fort som möjligt, för att minska risken för utanförskap. Det kan handla om annan utbildning eller någon av Arbetsförmedlingens eller Försäkringskassans insatser.

Referenser

- Axelsson, M., & Gladoic Håkansson, P. (2022). *Studie- och yrkesvägledning i kombinationsutbildning: Avrapportering av ett forskningsuppdrag*. Malmö universitet.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge university press.
- Ennerberg, E. (2020). Unemployment services for newly arrived migrants in Sweden: The privatization and rebureaucratization of the introduction programme. *Social Policy & Administration*, 54(5), 719–732.
- Ennerberg, E. (2017). *Destination employment. Contradictions and ambiguities in Swedish labour market policy for newly arrived migrants*. Lund: Lund University.
- Fred, M. (2013). *Programteoretiskt lärande: hur kan programteori underlätta användning och lärande av utvärdering?*. Malmö högskola, Centrum för tillämpad arbetslivsforskning och utvärdering (CTA).
- Hodkinson, P. & Sparkes, A.C. (1997). Careerism: a sociological theory of career decision making, *British Journal of Sociology of Education*, 18:1, 29-44.
- Lovén, A. (2015). Vägledningsfältets historia och utveckling, i Lovén A (red) *Karriärvägledning: En forskningsöversikt* Lund: Studentlitteratur.
- MUVAH (2021). *Malmö ungdomars väg till högre utbildning genom arbete Vägar till arbetslivet via grundläggande och högre utbildning i Malmö*. Malmö: Exakta Print AB.
- Olofsson, Jonas, Lovén, Anders & Deliér, Erik. (2017). *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen – en bakgrund och tre fallstudier*. Stockholm: Skolverket.
- Regeringen.se (2015). Pressmeddelande från Utbildningsdepartementet. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2015/12/lattare-att-kombinera-sfi-och-yrkesvux/>
- Rogers, P. J. (2008). Using programme theory to evaluate complicated and complex aspects of interventions. *Evaluation*, 14(1), 29-48.
- SFS (2010:800). Skollagen, 20 kap. 2 §.
- SFS (2011:1108). Förordningen om vuxenutbildning, 2 kap. 3,6,10 §.
- Skolverket.se, Anordna orienteringskurser inom kommunal vuxenutbildning (Komvux) <https://www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-inom-vuxenutbildningen/anordna-utb/anordna-orienteringskurser-inom-vuxenutbildningen>
- Skolverket (2013). *Arbete med studie- och yrkesvägledning. Skolverkets allmänna råd med kommentarer*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

- SOU (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* (SOU 2019:4) Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU (2022). *I mål – vägar vidare för att fler unga ska nå målen med sin gymnasieutbildning* (SOU 2022:34) Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Sundelin, Å. (2022). *Om lärare och studiehandledares möjligheter att utveckla nyanlända elevers karriärlärande i undervisning* Stockholms universitet. Tillgänglig på internet: <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1701351/FULLTEXT01.pdf>
- Sundelin, Å. & Hertzberg, F. (2022). *Studie- och yrkesvägledning i migrationens tid, kunskaper, strategier och förhållningssätt* Stockholm: Natur & Kultur.
- Tellhed, U., Bäckström, M. & Björklund, M. (2017). The role of ability beliefs and agentic vs. communal career goals in adolescents' first educational choice. What explains the degree of gender-balance? *Journal of Vocational Behavior*, 104, 1–13.
- Thomsen, R. (2014). *Ett nordiskt perspektiv på karriärkompetens och vägledning – Karriärkompetens och karriärlärande* NVL & ELGPN, Oslo.

Som en konsekvens av, och i linje med, den nya arbetslinjen som växte fram i början av det nya milleniet blev utgångspunkten för kombinationsutbildning att nyanländas etablering i samhället och på arbetsmarknaden ska öka. Utbildningsformen har således en tydlig koppling till arbetsmarknaden. Att göra ett väl övervägt studie- och yrkesval kräver en god kunskap om arbetsmarknaden, vilket kan tillgodoses genom generell vägledning och arbetsmarknadsorientering.

I denna studie har vi undersökt vägledningens roll i kombinationsutbildning. En slutsats är att en fungerande och hållbar vägledning kräver organisatoriska förutsättningar och en genomtänkt styrning. Den generella vägledningen bygger på en samverkan mellan olika yrkesgrupper, men även samverkan måste få organisatoriska förutsättningar och rätt styrning. Det kan handla om att strategiska dokument formuleras av kommunledningen (syvplan), att yrkesvägledarna placeras tillsammans med den pedagogiska verksamheten, eller att olika yrkesgrupper får i uppdrag att tillsammans utveckla moment med inriktning arbetslivsorientering och generell vägledning.

